บทที่ 4
บทสรุป และข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์ เรื่องแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง นี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการออกแบบกระบวนท่าโขนลิง ที่มีต้นแบบมาจากกิริยาท่าทางของลิงในธรรมชาติ กับกระบวนท่านาฏยศิลป์โขน ซึ่งอาจเรียกได้ว่า นาฏยวานร

ผู้วิจัยมุ่งศึกษา กระบวนท่าโขนลิง ที่ปรากฏในการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งโบราณาจารย์ด้านนาฏยศิลป์โขนลิงได้ออกแบบโดยเลียนแบบจากลิงในธรรมชาติ เป็นการนำกิริยาท่าทางอันเป็นลักษณะเฉพาะของลิงในธรรมชาติ และลิงที่โบราณาจารย์นำมาเป็นต้นแบบก็คือ ลิงแสมซึ่งเป็นลิงที่มีชุกชุมอยู่ในประเทศไทย อุปนิสัยขี้เล่น ว่านอนสอนง่าย ชอบอยู่กับคน เป็นลิงที่สามารถนำมาหัดให้แสดงละครลิงได้ ท่าทางของลิงโดยธรรมชาติ ที่นำมาเป็นต้นแบบ โดยปรุงแต่งให้ดูงดงามตามแบบนาฏยศิลป์โขน

การแสดงโขน มีเนื้อเรื่องส่วนใหญ่ เกี่ยวกับการทำศึกสงคราม การต่อสู้ระหว่างมนุษย์ ลิง ยักษ์ และที่นับได้ว่า มีการต่อสู้กันมากที่สุด ก็คือลิงกับยักษ์ โดยเฉพาะหนุมาน ผู้แสดงเป็นตัวหนุมานต้องมีความแข็งแรง ปราดเปรียว ว่องไว ต้องมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีปฏิภาณไวพริบดี กระบวนท่าทางในการรบของหนุมานมีมากมายหลายแบบ เมื่อต่อสู้กับพญายักษ์ตนใด ก็จะมีกระบวนท่าพลิกแพลงที่แตกต่างกันออกไป กระบวนท่าทางที่มีอยู่มากมาย ได้รับการสืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ โบราณาจารย์คิดประดิษฐ์กระบวนท่าทางต่างๆ อย่างทุ่มเท คิดค้น กระบวนท่าเฉพาะไว้มากมายมหาศาล ซึ่งล้วนแล้วแต่มีคุณค่า งดงามในตัวเอง

การศึกษาจะเริ่มด้วย ศึกษาแนวคิดในด้านต่างๆ ที่จะส่งผล แสดงความสัมพันธ์ต่อการแสดงออกของโขนลิง โดยเริ่มศึกษา ดังนี้

แนวคิดเชิงธรรมชาติวิทยาของลิง นำมาใช้ประกอบการศึกษาเกี่ยวกับกิริยาท่าทางของลิงในธรรมชาติ การอยู่รวมกันเป็นสังคมเดียวกัน การแบ่งชั้นลำดับอาวุโส การเป็นหัวหน้า ลูกน้องมีวิธีปฏิบัติที่แกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอายุ ขนาด และพละกำลัง การปกป้อง กาขู่แยกเขี้ยว การกระโดดโลดเต้น แสดงอาการดีใจ การดูแลซึ่งกันและกันด้วยการหาหมัด เลียขน ก็เป็นการแสดงความเคารพนับถืออย่างหนึ่ง กิริยาท่าทางของลิงแสมอันเป็นท่าเฉพาะ ผู้วิจัยได้ทำการบันทึกภาพไว้เพื่อศึกษาค้นคว้ามีทั้งหมด 21 ท่าดังนี้ ท่าจับไม้ ท่าจับของกิน ท่าหาหมัดให้ลิงตัวอื่น ท่าหาหมัดให้ตัวเอง ท่าเกาศีรษะ ท่าเกาข้อมือ ท่าเกาสีข้าง ท่าเกาข้อศอก ท่าเกาเข่า ท่าเกาไหล่ ท่าเกากระโจน ท่าโลดไล่ ท่ามือป้องหน้ามอง ท่าเหลียวมอง ท่าค้ามอง ท่าไหว้ ท่ามือเข้าอกมือเดียว ท่ามือเข้าอกสองมือ ท่าวิ่ง ท่าคลาน และท่าขู่

แนวคิดเชิงศาสนาฮินดู เนื่องจากการแสดงโขนของไทยได้นำเรื่องราวมาจากมหากาพย์รามายณะ เนื้อเรื่องส่วนใหญ่กล่าวถึงเทพเจ้า โขนตัวลิงจึงได้รับอิทธิพลผ่านมาเป็นการแสดง ตั้งแต่การถือกำเนิด ภูมิหลังแห่งความเป็นเทพ ตลอดจนมีความเชื่อมาสอดแทรกอยู่ เช่น การเคารพกราบไหว้เทพเจ้า ความจงรักภักดีของข้าราชบริพารที่มีต่อองค์พระมหากษัตริย์ การยกย่องเทิดทูน สรรเสริญองค์พระมหากษัตริย์ และการให้ความสำคัญกับหน้าที่ยิ่งชีวิต ดังนั้นกระบวนท่าในการแสดงออกของโขนลิงจึงมีลักษณะสง่างาม องอาจ ผึ่งผาย มีการเคลื่อนไหวที่รวดเร็วแต่สุขุม ไม่ทะโมนตามแบบลิงในธรรมชาติ การตีลังกา การแสดงท่าโลดโผน ม้วนตัวไปมา แต่แฝงอาการผึ่งผาย งามสง่า นับเป็นเสน่ห์ของโขนลิงที่น่าประทับใจ

แนวคิดเชิงทฤษฎีการเลียนแบบเรขศิลป์ เป็นการศึกษารูปทรงเรขศิลป์ การแสดงออกของร่างกายต้องแสดงถึงรูปทรง การตั้งท่าของโขนตัวลิง เกิดรูปทรง ส่วนโค้ง ส่วนเหลี่ยมของสรีระอย่างชัดเจน ไม่ใช้การเลียนแบบศิลปะมาอีกทอดหนึ่ง หรือเลียนแบบการเลียนแบบมาอีกทอดหนึ่ง แต่ต้องมองลึกถึงต้นแบบ เราสามารถวิเคราะห์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับนาฏยศิลป์โขนตัวลิงได้ดังนี้

รูปร่างและรูปทรงธรรมชาติ คือรูปร่าง หรือรูปทรงที่เห็นแล้วทำให้นึกถึง หรือเชื่อมโยงคือสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ รูปร่างหรือรูปทรงดังกล่าวนั้น อาจเหมือนหรือคล้ายกับของจริงก็ได้ โครงสร้างของรูปทรงนี้จะเลียนแบบรูปทรงธรรมชาติ เช่น โครงสร้างท่าทางของโขนตัวลิงมีลักษณะที่เลียนแบบลิงโดยธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นท่าเกา ท่าขู่ และท่าคว้า เป็นต้น

รูปร่างและรูปทรงเรขาคณิต คือ รูปร่างหรือรูปทรงที่มีลักษณะเป็นรูปวงกลม สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม วงรี เป็นต้น เช่น การนั่งคุกเข่าพนมมือเหมือนกับรูปทรงสามเหลี่ยมหน้าจั่ว ท่าลงวงเหลี่ยมวัด ในส่วนของขา เหมือนกับรูปสี่เหลี่ยม เป็นต้น

รูปทรงอิสระ คือรูปทรงที่มีลักษณะไม่แน่นอน ไม่สามารถคาดเดาได้ว่าจะมีรูปร่างโค้งงอไปทางใด เปรียบเทียบได้กับท่าทางของโขนตัวลิง ที่ต้องแสดงการเคลื่อนไหวด้วยความคล่องแคล่วว่องไวเลื่อนไหลไปโดยไม่หยุดนิ่ง ตามแบบแผนนาฏศิลป์ของโขนตัวลิง

แนวคิดเชิงทฤษฎีการเคลื่อนไหว การเคลื่อนไหวสรีระในรูปแบบของโขนลิงนับเป็นเสน่ห์ในการแสดงออกของโขนตัวลิง ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีการเคลื่อนไหว เพื่อให้เข้าใจการเคลื่อนที่ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ การเคลื่อนไหวของโขนตัวลิงต้องใช้พลังขับเคลื่อนอย่างมาก ทั้งพลังภายนอกที่สามารถมองเห็นได้ และพลังภายในที่ไม่สามารถมองเห็นได้แต่สัมผัสได้ถึงความแข็งแกร่ง หนักแน่น อย่างมีสมาธิ กาแสดงโขนตัวลิงเคลื่อนไหวกระบวนท่าทางด้วยอารมณ์ความรู้สึก เมื่อแสดงกรกระบวนท่าโกรธ การเคลื่อนไหวของตัวลิงจะรวดเร็ว แข็งแรง เด็ดขาด โขนตัวลิงแสดงออกด้วยท่าทางที่เข้มแข็ง เต้นกระทืบจังหวะด้วยความหนักแน่น มั่นคงเมื่อยืดกระทบเท้าลงเหลี่ยมก็แข็งแรง โดยเฉพาะหนุมานเป็นหลักให้พระรามต่อตัวขึ้นลอยในการแสดงกระบวนท่ารบที่เรียกว่า ขึ้นลอยสูง นอกจากนี้ยังตีลังกา พุ่งม้วน และต่อสู้กับพญายักษ์ด้วยท่าหก

ฉีก ท่าตีลอด ซึ่งต้องใช้ความแข็งแรงของกล้ามเนื้อทุกส่วนในร่างกายโขนตัวลิงใช้พลังในการออกท่าทางมากกว่าโขนตัวอื่นๆ การกระโดดโลดเต้นของโขนตัวลิงใช้พละกำลังมาก กระบวนท่าพลิกแพลงโดยเฉพาะหนุมาน เมื่อเข้าต่อสู้กับพญายักษ์ต้องใช้พลังขับเคลื่อนสุดตัวเพื่อแสดงออกซึ่งความเก่งกล้าสามารถของหนุมานโขนตัวลิงแสดงออกท่าทางด้วยความเร็ว ปราดเปรียวสับเปลี่ยนท่าพลิกแพลงโลดโผนต่างๆต้องรวดเร็ว เช่น พุ่งม้วนในท่ารบ เป็นต้น การแสดงออกของโขนตัวลิงปฏิบัติต่อเนื่องเป็นเวลานาน ผู้แสดงต้องรัดเครื่องและสวมศีรษะ ต้องเต้นด้วยความหนักแน่นรวมทั้งจังหวะดนตรีก็มีส่วน เพราะท่วงทำนองที่รุกเร้าของเพลงกราวนอกในการเต้นออกกราวผู้แสดงต้องใช้ความอดทนสูงมาก

ความคล่องแคล่วว่องไวนับเป็นบุคลิกสำคัญของโขนตัวลิง การแสดงออกต้องฉับไวคล่องแคล่ว ท่าทีที่แสดงออกจะต่างจากโขนตัวอื่นๆ ท่าทางเฉพาะของลิง เช่น ขยับเกา มองซ้ายขวา จะดูว่องไว

การทรงตัว การแสดงออกของกระบวนท่าโขนตัวลิง มีการทรงตัวอย่างดี ไม่ว่าย่อเหลี่ยมหรือยืนขาเดียวเพื่อยืดยุบ เข่าที่เป็นหลักในคำพากย์โขนว่า เพ้ย หากผู้แสดงทรงตัวไม่ดีพออาจโอนเอนหรือขาหล่นก่อน

ความอ่อนตัว โขนตัวลิงแม้จะแสดงท่าทางด้วยความแข็งแรงแต่สำหรับบางกระบวนท่าต้องมีความอ่อนตัวผสมผสานอยู่ด้วยโดยเฉพาะการตีลังกา ลำตัวและแขนของโขนตัวลิง ต้องปฏิบัติให้อ่อนตัวเพื่อให้ได้กระบวนท่าที่งดงาม และความอ่อนตัวนี้จะช่วยป้องกันและหลีกเลี่ยงการได้รับบาดเจ็บ

คุณภาพของการเคลื่อนไหว โขนตัวลิงแสดงท่าทางการเคลื่อนไหวอย่างมีคุณภาพสามารถปรับได้เข้ากับองค์ประกอบของเวลากำลังแบบแผนและลีลา เช่นการเต้นเพลงหน้าพาทย์เสมอข้ามสมุทร ซึ่งผู้แสดงจะเคลื่อนไหวทั้งเร็วและช้า ตามกำหนดของระยะเวลาที่แน่นอน ใช้พละกำลังมากอย่างต่อเนื่อง แสดงออกด้วยลีลาที่เป็นไปตามจารีตแบบแผน

ปฏิกิริยาของร่างกาย เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวที่ร่างกายสามารถทำได้ มีทั้งการเคลื่อนไหวอยู่กับที่ และการเคลื่อนไหวเคลื่อนที่

การเคลื่อนไหวอยู่กับที่ของโขนลิง มีดังนี้ บิด ท่าพุ่งม้วน ท่าไขว้คว้า หมุน ท่ากระทืบกลับท่ารบสามทีไขว้ ยืด ท่ายืดยุบในบทพากย์ ท่าออกกราว ก้ม ท่าก้มเงยในการจับหมัด ท่าออกกราว เหวี่ยง ท่าวีรชัย ท่ารบ ยก ท่ายกก้อนหินตอนจองถนน ท่ายกพระรามกลับพลับพลาผลัก ท่าการต่อสู้กับลิงด้วยกัน และยักษ์ ดึง ท่าไล่จับนาง ท่าการต่อสู้

การเคลื่อนไหวเคลื่อนที่ของโขนลิง มีดังนี้ เดิน ท่าเดินเลียนแบบลิงธรรมชาติ ที่ครูด้านนาฏยศิลป์โขนลิง เรียกว่า ท่าเดินตีนเตี้ย กระโดดสองเท้า ท่ากระโดดในการต่อสู้ลงจาการขึ้นลอยต่อตัว หรือลงจากราชรถ

ความสัมพันธ์ของการเคลื่อนที่ของโขนลิง มีดังนี้ ความสัมพันธ์ของการเคลื่อนที่จะต้องมีผู้อื่นร่วมด้วย ความสัมพันธ์เป็นคู่ ท่าโลมของโขนตัวลิง ท่ารบกับยักษ์ ความสัมพันธ์เป็นกลุ่มย่อย การแสดงออกในเพลงกราวนอก การแสดงท่าทางในเพลงหน้าพาทย์ตระนิมิต ของ หนุมาน ชมพูพาน และองคต ความสัมพันธ์เป็นกลุ่มใหญ่ กระบวนท่าการต่อสู้ของกองทัพลิง และกองทัพยักษ์

แนวคิดเชิงทฤษฎีการสร้างสรรค์ ต้องมีความสมดุล กลมกลืนกันตามสัดส่วนที่จะต่อง คำนึงถึงเป็นกรณีพิเศษ การสร้างสรรค์งานด้านนาฏยศิลป์นี้ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ได้แบ่งเกณฑ์มาตรฐานขององค์ประกอบไว้ดังนี้

ความมีเอกภาพ ผู้สร้างสรรค์ต้องคำนึงถึงความมีเอกภาพของผลงาน เอกภาพอาจแยกออกได้เป็น 2 ขั้นคือ

เอกภาพของรูปความคิด ผู้สร้างสรรค์จะต้องมีรูปความคิดที่มาจากแรงบันดาลใจอย่างมีจุดหมาย ตัวอย่างของทฤษฎีที่อาจยกมาขยายความได้ก็คือ การสร้างกระบวนท่าโขนตัวลิง เช่น การตั้งวงมือลิง การเกา และท่ายืน เป็นต้น จะเห็นได้ว่ามีความเป็นเอกภาพในลักษณะของลิงอย่างเห็นได้ชัด

เอกภาพของรูปทรง ผู้สร้างสรรค์จะต้องเข้าใจกับรูปทรงให้ถ่องแท้ ในที่นี้คือการเข้าใจในโครงสร้างสรีระของลิงกับมนุษย์ การทำท่าเก็บข้อศอก และมือในเวลาเดิน (เดินตีนเตี้ย) การปล่อยมือห้อยลง เป็นต้น ล้วนเป็นลักษณะเฉพาะของลิงโดยธรรมชาติ

ความสมดุล เป็นองค์ประกอบสำคัญของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ความสมดุลของโครงสร้างร่างกายมนุษย์ที่มีซีกซ้าย และซีกขวาเท่ากัน ทำให้เรายืนอยู่ได้โดยไม่ล้ม ความสมดุลในเชิงนาฏยประดิษฐ์ คือการส่งน้ำหนักออกไปตามส่วนต่างๆของร่างกายให้อวัยวะทั้งด้านซ้าย และด้านขวารับกันได้พอดี ท่าทางของนาฏยศิลป์ไทยมีท่าที่ส่งน้ำหนักเสมอกันทั้งสองข้าง เช่น เหลี่ยมน้อยจับผ้า เหลี่ยมอัดหน้าตรง เป็นต้น แต่ก็มีท่าที่แสดงความไม่สมดุล เช่น ท่าสามยกขา และท่าเชิด (เหาะ) เป็นต้น

ความกลมกลืน ภาวะที่อยู่ระหว่างความเหมือน และความแตกต่าง เป็นการผสมผสานกันอย่างลงตัว กระบวนท่าของโขนตัวลิงจะมีลักษณะรวดเร็ว หลุกหลิก คล่องแคล่ว ซึ่งต่างจากโขนตัวอื่น ๆ แต่เมื่อแสดงร่วมกันก็สามารถปรับเข้าหากันอย่างกลมกลืน เช่น การรำเพลงหน้าพาทย์โลม – ตระนอน ระหว่างโขนตัวลิงกับตัวนาง เป็นต้น

ความแตกต่าง หรือความขัดแย้ง มีความหมายตรงกันข้ามกับความกลมกลืน คือ องค์ประกอบที่นำมาใช้ในที่เดียวกัน มีความแตกต่างกันเช่นการรบของหนุมานกับความสามารถของยักษ์แต่ละตัวซึ่งมีความแตกต่างกัน

แนวคิดเชิงวิจิตรศิลป์เกิดจากภูมิปัญญาอันพากเพียรของนายช่างด้านประติมากรรม จิตรกรรม และตัวฉลุยหนังใหญ่อีกมากมาย เช่น ภาพปูนปั้นตามโบราณสถาน ภาพจิตรกรรม

ฝาผนังตามวัด และภาพฉลุจากตัวหนังใหญ่เรื่องรามเกียรติ์ เช่นหนังคเนจร หนังจับ หนังโลม และหนังปราสาท เป็นต้น งานวิจิตรศิลป์เหล่านี้น่าจะมีส่วนในการสร้างสรรค์ผลงานของโบราณาจารย์ด้านนาฏยศิลป์โขน ในท่าทางต่างๆที่ปรากฏเช่น ท่าการต่อสู้ระหว่างลิงกับลิง ยักษ์กับลิง ท่าต่อตัวขึ้นลอย ท่าเกี้ยวพาราสีระหว่างลิงกับนาง เป็นต้น

แนวคิดเชิงวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญต่อการแสดง เป็นปัจจัยที่จะส่งผลให้เกิดกระบวนท่าทางต่างๆตามจินตนาการของโบราณาจารย์ เหมือนประหนึ่งเป็นโจทย์ให้โบราณาจารย์ใช้คิดกระบวนท่าโขนลิงให้มีความงดงามดั่งที่คำประพันธ์พรรณาไว้ ในกระบวนท่าโขนลิงมีการกำหนดท่าทางให้โลดโผน ขึ้นเหยียบยักษ์ พลิกแพลงได้ต่างๆและแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มากมาย เพราะคำประพันธ์เป็นตัวกำหนด ให้แสดงออก โขนลิงรำทำบท ทั้งบท ดีใจ บทเสียใจ บทโกรธ เป็นต้น

แนวคิดเชิงการรับราชการ การแสดงออกท่าทางของโขนลิง แสดงออกด้วยความองอาจสมกับการเป็นทหารผู้ปกปักรักษาพระรามผู้เป็นนาย การปฏิบัติหน้าที่ของโขนตัวลิงในการรับราชการทหารเป็นการแสดงออกถึงความจงรักภักดีที่บรรดาทหารควรมีต่อผู้เป็นนาย โขนตัวลิงทุกตัวปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างสมเกียรติชายชาติทหารทุกประการ นอกจากนี้ยังปรากฏการแสดงตรวจพลซึ่งนำมาจากการจัดทัพของกองทัพไทยในอดีต แนวคิดในการรับราชการทหารที่เกี่ยวข้องกับการแสดงโขนลิง ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบลักษณะของหนุมานในฐานะทหารเอก กับบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระราชทานไว้ว่า บทบาทของทหารนั้นมี 10 ประการดังนี้ความสามารถ ความเพียร ความมีไหวพริบ ความรู้เท่าถึงการ ความซื่อตรงของหน้าที่ ความซื่อตรงกับบุคคลทั่วไป ความรู้จักนิสัยคน ความรู้จักผ่อนผัน ความมีหลักฐาน ความจงรักภักดี

แนวคิดเชิงศิลปะการแสดงดั้งเดิม ศิลปะการแสดงที่มีมาแต่โบราณ เป็นการแสดงของบุรุษเพศ ในพระราชพิธี ที่เรียกว่า สรรพคิลา และสรรพยุทธ รวมถึงการเชิดหนังใหญ่ด้วย การแสดงในกลุ่มสรรพคิลา ได้แก่ โมงครุ่ม ระเบง กุลาตีไม้ หกคะเมน และลอดบ่วง การละเล่น 3 ประเภทแรก โขนตัวลิงนำแบบอย่างการออกท่าทางบางส่วนมาใช้ในการแสดงออก เช่น การเต้นแบะขา การตั้งเหลี่ยม การยกเท้าหนีบน่อง และการย่ำเท้าตามจังหวะ เป็นต้น แต่สำหรับหกคะเมน และลอดบ่วง ถือว่าเป็นการละเล่นที่โขนลิงได้นำมาใช้อย่างแน่นอน เพราะกระบวนท่าพลิกแพลงตีลังกา หกคะเมน พุ่งม้วน ล้วนเป็นท่าเฉพาะของโขนลิงเท่านั้น การละเล่นในสรรยุทธได้แก่ กระบี่กระบอง พลอง ไม้สั้น ซึ่งกระบวนท่าโขนนำท่าทางการต่อสู้ของพลอง ไม้สั้นมาใช้เป็นต้นแบบ และปรุงแต่งให้เหมาะสมกับอาวุธที่ใช้ ทั้งอาวุธของฝ่ายลิง และฝ่ายยักษ์ นอกจากนี้ การเชิดหนังใหญ่ก็มีความสำคัญมาก กระบวนท่าทางของโขนลิงได้นำท่าเชิดหนังใหญ่มาเป็นต้นแบบและนำมาใช้เป็นแบบอย่างจนถึงปัจจุบัน

จากการวิเคราะห์แนวคิด และวิธีแสดงโขนลิงตามหลักการทฤษฎี และนาฏยประดิษฐ์ ทำให้มองเห็นว่านาฏยศิลป์โขนตัวลิง มีลักษณะที่แสดงออกถึงจารีตแห่งความเป็นไทย ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร และสะท้อนภาพการรับราชการทหาร อันเป็นค่านิยมที่ยึดถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านาน นอกจากนี้การแสดงออกของโขนตัวลิง ล้วนมีความคล้ายคลึงกับทฤษฎีศิลปะ แสดงให้เห็นว่าศิลปะการแสดงของไทยก็มีทฤษฎี กำหนดเป็นจารีตมาตั้งแต่สมัยโบราณ เพียงแต่คนไทยมิได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อใช้ในการค้นคว้า และเป็นตำรา คงปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นหลายร้อยปี แต่เมื่อมีการศึกษากันอย่างจริงจัง จึงพบว่านาฏยศิลป์โขนของไทย มีกฎระเบียบแบบแผนที่เป็นระบบ ตรงกับทฤษฎีนาฏยประดิษฐ์ของชาวตะวันตกอย่างน่าแปลกใจ

นอกการการศึกษาทฤษฎีต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องแล้ว การศึกษาวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ก็มีความสำคัญยิ่งต่อการศึกษา แนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง โดยเฉพาะเทพเจ้าที่อวตารเป็นวานร มีการสืบเชื้อสายความเป็นเทพ การแสดงออกลีลาท่าทางจึงมีความง่างามภูมิฐาน มีแฝงไว้ซึ่งบุคลิกลักษณะแห่งความเป็นเทพ เช่น หนุมาน ผู้มีคุณธรรม จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ทำลายฝ่ายอธรรมเพื่อคุณธรรม จากภูมิหลังของหนุมาน ผู้มีชาติกำเนิดมาจากเทพ และเป็นผู้ทรงคุณธรรม มีบุคลิกที่สง่างาม เป็นข้าราชบริพารที่จงรักภักดีอย่างมาก จนน่าศรัทธาเอาแบบอย่าง ดังนั้นผู้แสดงตัวโขนลิงจึงต้องแสดงท่าทางให้สง่างาม ภาคภูมิหลัง เข้าใจถึงบทบาทของตัวโขน ให้สมกับลักษณะของหนุมานในเรื่องรามเกียรติ์ สำหรับลักษณะของหนุมานนั้นมีข้อที่น่าศึกษาอยู่สองประเด็น คือ ลักษณะของหนุมานในฐานะทหารเอก และหนุมานในฐานะบุคคลในครอบครัว และ เมื่อศึกษาหนุมานในฐานะส่วนตัวแล้ว สันนิษฐานได้ว่า หนุมานมีบุคลิกลักษณะเจ้าชู้ แต่อ่อนโยน และให้ความรักจริง แต่ด้วยภาระหน้าที่ที่สำคัญยิ่งชีวิต จึงทำให้หนุมานไม่สามารถรับผิดชอบต่อครอบครัวได้เลย

ครูโขนลิงสืบทอดกันมามากมายจนถึงปัจจุบันปรากฏครูโขน ดังนี้กรี วรศะริน บุญชัย เฉลยทอง แสวง อัฏฏวัชระ ฤกษ์ชัย เชวงรัตน์ ช่วย สุดแสดง ฉลาด พุกลานนท์ สงัด โอชกะเอนก คราประยูร ครูลิงทั้ง 8 ท่านนี้เดิมเป็นศิลปินในกรมมหรสพ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และศิลปินโขนหลวงในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งต่อมาได้เป็นครูที่ถ่ายทอดองค์ความรู้แนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง กระบวนท่าเต้นโขนลิง ทั้งในด้านการฝึกหัด และการแสดง ให้กับโรงเรียนนาฏศิลป ที่ต่อมาได้พัฒนาเป็นวิทยาลัยนาฏศิลป และสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ในปัจจุบัน

ในการคัดเลือกและฝึกหัดโขนลิง ครูต้องคำนึงถึงความสำคัญของผู้ที่จะมาแสดงบทบาทและลีลาท่าทางของโขนลิง ซึ่งต้องทำหน้าที่ และบทบาทให้ตรงกับวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ1 เป็นผู้แสดงเพื่อส่งเสริมพระเกียรติยศแห่งพระผู้เป็นเจ้า คือเป็นข้ารับใช้ ช่วยเหลือ สนับสนุน 2 ผู้

แสดงต้องเต้นด้วยท่าทางของลิง ผู้มีภูมิหลังเป็นเทพเจ้า 3 ผู้แสดงบทบาทหนุมานบนเวทีต้องแสดงให้ผู้ชมเข้าใจ และลึกซึ้งถึงความจงรักภักดีของหนุมานที่มีต่อพระราม เปรียบได้กับการเป็นข้าราชบริพารรับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาท ของข้าราชการไทย

นอกจากการฝึกหัดเต้นโขนแล้ว ในสมัยโบราณบรรดาทหารมหาดเล็กยังได้ฝึกหัด และแสดงการละเล่นในพระราชพิธีไว้หลายอย่าง คือ โมงครุ่ม กุลาตีไม้ ระเบง หกคะเมน ลอดบ่วง หนังใหญ่ และกระบี่กระบอง การละเล่นทั้งหมดที่กล่าวล้วนมีส่วนสัมพันธ์กับการแสดงโขนทั้งสิ้น

การถ่ายทอดกระบวนท่าทางของโขนตัวลิงเป็นการถ่ายทอดที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างครู กับลูกศิษย์ มีลักษณะการถ่ายทอดแบบโบราณ ที่ครูและศิษย์ จะเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ศิษย์จะแสดงความเคารพเลื่อมใสและศรัทธาในตัวครู ศิษย์จะได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้จนแตกฉาน วิชาความรู้ของโขนตัวลิงมีมากมาย ผู้วิจัยได้จำแนกเป็นหมวดหมู่ เริ่มต้นด้วยการวางพื้นฐาน และฝึกหัดจากกระบวนท่าธรรมดา และยากขึ้นตามลำดับ

จากการศึกษาประวัติของการสืบทอดของโขนตัวลิงตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมาทำให้ทราบว่าการฝึกหัดโขนตัวลิงนั้น จะต้องผ่านการฝึกหัดเบื้องต้น เป็นการปูพื้นฐาน การฝึกหัดเบื้องต้นดังกล่าว ได้แก่ การตบเข่า ถองสะเอว เต้นเสา ถีบเหลี่ยม ฉีกขา หกคะเมน ตีลังกา การถ่ายทอดขั้นต้นดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยได้นิยามไว้ ดังนี้

การสอนให้รู้ สอนอย่างเข้มงวด สอนโดยเน้นการปฏิบัติ สอนโดยไม่ปิดบังอำพราง

การทำให้ดู ปฏิบัติเป็นแบบอย่างได้จริง จนศิษย์ยอมรับ และศรัทธา

การอยู่ให้เห็น ถ่ายทอดความรู้ คอยดูแลแก้ไขท่าทางให้ถูกต้อง พร้อมกับให้กำลังใจ

การฝึกหัดโขนลิง มีกระบวนการที่แตกต่างจากการฝึกหัดของโขนตัวอื่น ผู้วิจัยได้จำแนกความสำคัญไว้ 10 ขั้นตอน ดังนี้

การฝึกหัดเบื้องต้น

การฝึกใช้สรีระเพื่อออกท่าเต้น

การฝึกท่าทางอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ

การฝึกเต้นตรวจพล กระบวนรบ และขึ้นลอย

การฝึกรำเพลงหน้าพาทย์

การฝึกกลเม็ดเด็ดพรายท่ารบพิเศษ

การฝึกตีบทกระทู้

การฝึกกลเม็ดเด็ดพรายลีลาเฉพาะรำลงสรง และฉุยฉาย

การฝึกรำทำบทใช้อารมณ์เฉพาะ

ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนท่าโขนตัวลิงกับตัวโขนพระ นาง และยักษ์

ลีลาการเคลื่อนไหวสรีระในส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเพื่อออกท่าทางของโขนตัวลิง นั้นมีลักษณะสำคัญ คือ เคลื่อนไหวอย่างมั่นคง แต่แฝงไว้ซึ่งกิริยาอาการของลิง คือ หลุกหลิก ว่องไว กระฉับกระเฉง และแสดงออกได้อย่างกลมกลืน ตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้า

ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างการรำเพลงหน้าพาทย์ตระนิมิตของโขนตัวลิง ซึ่งมีกระบวนท่าเฉพาะอันเป็นหลักของการแสดงโขนตัวลิง ที่ใช้อวัยวะทุกส่วนของร่างกายออกท่าทางให้มีความสัมพันธ์กลมกลืนกันอย่างลงตัวดังนี้

ท่าเก็บเท้าจีบพนมมือในเพลงตระนิมิต

อันเป็นท่าเริ่มต้นของเพลงตระนิมิตที่โขนตัวลิงจะต้องปฏิบัติ ท่าแรกคือท่าหย่องหลบเหลี่ยมซ้าย ขาขวาเต็มเหลี่ยม มือขวาเกาข้างเอว มือซ้ายเข้าอก ยกเท้าขวาทำท่าเก็บ มือทั้งสองจีบเข้าหาตัว ด้านข้าง ม้วนคลายขึ้น ยกเท้าขวาวาง ยกเท้าซ้ายหนีบน่อง ย่อเข่าขวา ยืดกระทบ พร้อมกับคลายมือขึ้นแล้วนำลงมาทำท่าไหว้ (วงลิง) ที่หน้าอก วางเท้าซ้ายลง กระบวนท่าดังกล่าวปฏิบัติอย่างรวดเร็ว แฝงไปด้วยพลังของความเข้มแข็งหนักแน่น ในระหว่างที่ออกท่าทาง สรีระส่วนต่างๆ คือ การตั้งลำตัว การดันเอว การตึงไหล่ การเปิดปลายคาง จะกระทำไปพร้อมๆกัน

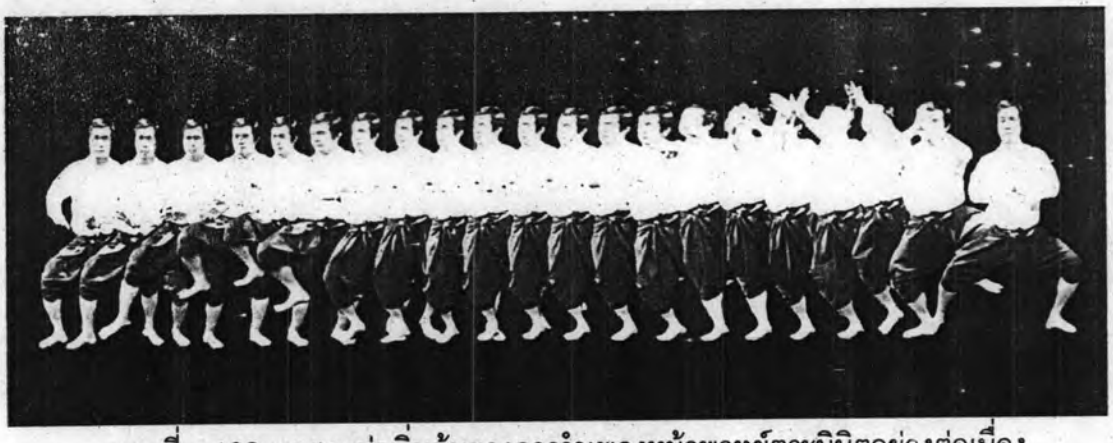

ภาพที่ 198 แสดงท่าเริ่มต้นของการรำเพลงหน้าพาทย์ตระนิมิตอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้กระบวนท่าของโขนตัวลิง ยังมีลักษณะพลิกแพลงที่น่าสนใจ คือ การพุ่งม้วนและการตีลังกา ซึ่งมีลักษณะการปฏิบัติที่ต้องใช้การฝึกฝนมาอย่างชำนาญ จึงจะสามารถจะปฏิบัติได้ดี ไม่เช่นนั้นอาจได้รับบาดเจ็บ

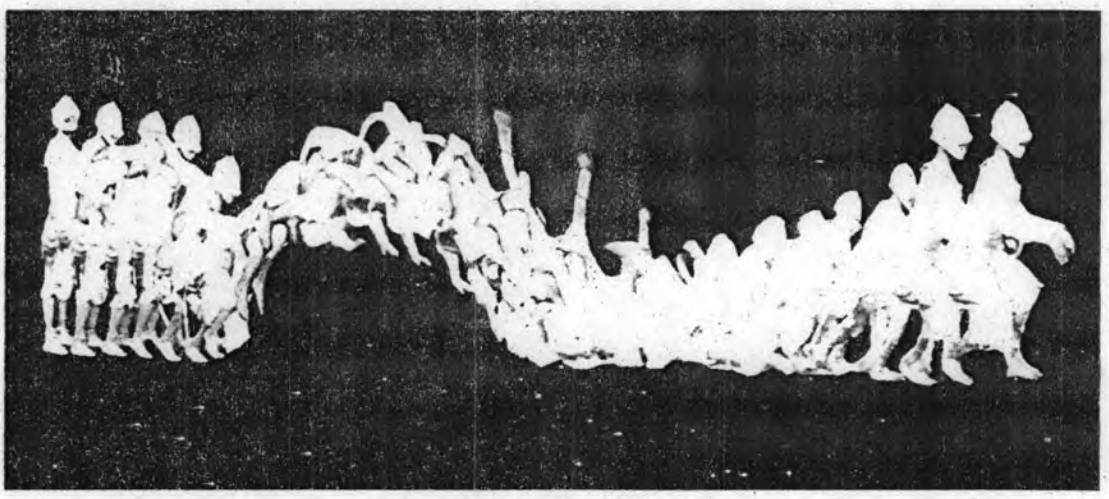

ภาพที่ 199 แสดงการพุ่งม้วนอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 200 แสดงการตีลังกาอย่างต่อเนื่อง

กระบวนท่าทั้ง 3 ดังกล่าว เป็นการออกท่าทางเฉพาะของโขนตัวลิง ซึ่งผู้วิจัยได้แสดงการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง โดยจัดเรียงภาพการเคลื่อนไหวภาพต่อภาพ เพื่อศึกษาการเคลื่อนไหวของสรีระแต่ละส่วนของร่างกายออกมาเป็นท่าทาง เมื่อสังเกตจะพบว่ากระบวนท่าของโขนตัวลิง มีลักษณะความสง่างาม ภูมิฐานแต่แฝงไว้ซึ่งความคล่องแคล่วว่องไว ปราดเปรียว และพลิกแพลง ซึ่งนับเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะของโขนตัวลิง

การแสดงของโขนตัวลิงในปัจจุบันมีการตัดทอนกระบวนท่าต่างๆ ออกไปค่อนข้างมาก เพราะเวลาในการแสดงแต่ละครั้งมีไม่มากพอและบางครั้งช่วงเวลาหนึ่งมักจะจัดการแสดงหลากหลาย ทั้งยังมีการปรับปรุงบทดังที่หม่อมเจ้าสุภัทรดิส ดิสกุล ได้ประทานความคิดเห็นไว้ว่า

.....เท่าที่สังเกตดูรู้สึกว่ากรมศิลปากรในปัจจุบัน มีนโยบายที่จะปรับปรุงยิ่งกว่าที่จะรักษา เพราะฉะนั้นถ้าเผื่อเทียบเทียมดูระหว่างโขนศิลปากรกับโขน

ธรรมศาสตร์แล้วละก็ จะเห็นว่าโขนธรรมศาสตร์รักษาได้ดีกว่าโขนศิลปากร เพราะว่าพยายามรักษาของเก่าทุกอย่าง ตามความเห็นของผมเห็นว่า ควรจะเล่นโขนตอนใดตอนหนึ่งและก็รักษาแบบเดิมไว้ทุกประการ เพื่อแสดงศิลปะไทยสมัยโบราณ

(นาฏศิลป์และดนตรีไทย, 2522 :331)

ทำให้การแสดงโขนไม่สามารถจัดได้อย่างเต็มรูปแบบเหมือนแต่โบราณ หากไม่มีการเขียนกระบวนท่าไว้เป็นลายลักษณ์ กระบวนท่าโขนลิงชุดนี้อาจขาดหายไปอย่างไม่รู้ตัว การแสดงชุดนี้ก็คือ รำหน้าพาทย์ปฐม ซึ่งเป็นการแสดงของโขนลิงตัวสุครีพ ใช้แสดงในตอนออกไปจัดกระบวนทัพ ซึ่งการแสดงโขนในปัจจุบันจะตัดทอน ช่วงการแสดงปฐมออกไปทั้งชุด

ภาพที่ 201 การรำเพลงหน้าพาทย์ปฐมของลิงและยักษ์

แนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง นอกจากกระบวนท่าเฉพาะแล้ว การแสดงอารมณ์ต่างๆตามเนื้อเรื่องของหนุมานก็มีลักษณะเฉพาะอีกด้วย เนื่องจากโขนตัวลิงนั้นสวมศีรษะ การแสดงอารมณ์เฉพาะของโขนตัวหนุมานแบ่งได้ดังนี้

1. การแสดงอารมณ์รัก โขนตัวลิงโดยเฉพาะหนุมานจะปรากฏการแสดงบทรักอยู่หลายตอน ด้วยธรรมชาติของลิงที่มีอุปนิสัยขี้เล่น สนุกสนาน และเจ้าชู้ หนุมานมีภรรยาหลายตน ผู้หญิงที่หนุมานเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องส่วนใหญ่เป็นเพราะหน้าที่การงานทำให้ต้องเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย ไม่ว่าจะเป็น นางเบญกาย นางสุพรรณมัจฉา นางบุษมาลี นางวานรินและนางสุวรรณกันยุมา เป็นต้น สำหรับท่าทางต่างๆ ที่โขนตัวลิงแสดงออกนั้นจะจับส่วนต่างๆ ของร่างกายตัวนางอย่างรวดเร็ว เช่น คาง ไหล่ มือ และหน้าขา เป็นต้น

2. การแสดงอารมณ์โกรธ โขนตัวลิงจะแสดงอารมณ์โกรธออกมาอย่างรุนแรง เพราะโขนตัวลิงเป็นนักรบและต้องทำการต่อสู้กับพวกยักษ์อยู่บ่อยครั้ง สำหรับการแสดงออกเป็นการกระทืบเท้าให้เสียงดัง ชี้นิ้วตึงแขน ตวัดนิ้ว นอกจากนี้ยังมีท่าที่ใช้ฝ่ามือถูที่กกหูแล้วกระชากมือลง หรือการใช้ฝ่ามือถูที่หน้าอกแล้วไสมือออก

3. การแสดงอารมณ์ดีใจ โขนตัวลิงแสดงอาการดีใจได้อย่างเต็มที่ โดยใช้มือม้วนสลับแตะปลายนิ้วไปมาอยู่บริเวณปาก ศีรษะเอียงสลับซ้าย-ขวา จบลงด้วยการม้วนมือซ้ายออกแล้วพลิกกลับไปปิดปาก พร้อมกับพยักหน้ารับ

4. การแสดงอารมณ์เสียใจ บทบาทของโขนตัวลิงในการแสดงออกเกี่ยวกับการเสียใจมีไม่มากนัก ผู้แสดงต้องใช้ท่าทางและอารมณ์ภายในอย่างมาก เพราะโขนตัวลิงนั้นสวมศีรษะ ไม่สามารถแสดงสีหน้าได้ การปฏิบัติท่าทางจึงต้องละเอียดอ่อน สำหรับกระบวนท่าเสียใจของโขนตัวลิง จะใช้หลังมือเช็ดที่ตา ทั้งมือซ้ายและขวาสลับกัน พร้อมทั้งท่าทางสะอึกสะอื้น

ผลการวิจัย แนวคิด และวิธีแสดงโขนลิงพบว่า องค์ความรู้ที่สำคัญคือ การสั่งสมประสบการณ์ การเรียน การสอน และการแสดงอย่างต่อเนื่อง และเป็นเวลายาวนาน การปลูกฝังทำให้เกิดทักษะแห่งการเรียนรู้ การถ่ายทอดที่ได้ผลดี สำหรับการเรียนรู้เรื่องของโขนนั้นต้องใช้วิธีการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัว หรือสอนกลุ่มเล็ก ครูจะสามารถถ่ายทอดให้ความรู้ พร้อมกับแก้ไขให้ถูกต้องได้ทันที ควบคู่กันไปโดยไม่เสียเวลา องค์ความรู้ในด้านแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิงนั้นเป็นจารีตที่ยึดถือปฏิบัติมาเป็นเวลาช้านานดังนี้

1. การปฏิบัติท่าทางต้องแสดงออกด้วยกิริยาท่าทางของลิงตามแบบนาฏยศิลป์โขน
2. การเข้า – ออก ของผู้แสดง จะต้องออกด้านขวาของเวที และเข้าด้านซ้ายของเวที
3. ตำแหน่งในการแสดงการต่อสู้ ฝ่ายชนะจะอยู่ด้านขวาของเวที ฝ่ายแพ้จะอยู่ด้านซ้ายของเวที
4. ตำแหน่งในการนั่ง ฝ่ายหญิงจะนั่งด้านขวาของฝ่ายชาย ฝ่ายชายจะนั่งด้านซ้ายของฝ่ายหญิง
5. การถวายบังคม โขนตัวลิงทำท่าถวายบังคมพระราม และพระลักษมณ์ 3 ครั้ง ส่วนสิบแปดมงกุฎทำท่าไหว้พญาวานร 1 ครั้งเท่านั้น
6. การเข้าเฝ้า โขนตัวลิงนั่งหมอบกราบตามลำดับอาวุโส

จารีตข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิงซึ่งได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน องค์ความรู้ที่ยึดถือเป็นแบบอย่างนี้ เป็นการบูรณาการของสังคมไทยที่มีครูโขนสืบทอดไว้ได้อย่างงดงามตามแบบนาฏยศิลป์ไทย

หลังจากผู้วิจัยทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จแล้ว จะได้นำความรู้ไปขยายผลเพื่อให้บุคคลทั่วไปได้ทราบถึงแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิงดังนี้

1. องค์ความรู้ในเชิงลึกเกี่ยวกับโขนตัวลิง ซึ่งมีกระบวนท่าทางเฉพาะ คือ ปราด เปรียว คล่องแคล่ว แข็งแรง สง่างาม และภาคภูมิ สัมพันธ์กันอย่างลงตัว ซึ่งศิลปินต้องแสดงให้เห็นภาพรวมว่างดงาม ไม่ใช่แสดงออกเพียงความว่องไว จนดูลุกลี้ ลุกลนเท่านั้น
2. การถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูโขนลิงสู่ศิษย์ ต้องมีกระบวนการอย่างเป็นระบบ ตามหลักสูตร และการถ่ายทอดที่นอกเหนือระบบ
3. รูปแบบที่ชัดเจนในการสร้างแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง โดยมี ปรัชญาเป็นแนวทาง ผู้วิจัยได้ค้นพบองค์ความรู้ที่ผ่านการสัมมนาระดมความคิด เพื่อการวิพากย์ วิจารณ์ จากผู้เชี่ยวชาญโขนลิงอย่างถูกต้องทุกขั้นตอน

วิธีการขยายผลจากองค์ความรู้ในวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยได้นำเสนอในโอกาสดังต่อไปนี้

1. เมื่อได้รับเชิญให้บรรยายเรื่องเกี่ยวกับโขนในสถานที่ต่างๆ
   1.1 โครงการสัมมนาเพื่อเผยแพร่งานศึกษา ค้นคว้า วิจัย ของกรมศิลปากร วันที่ 30 – 31 สิงหาคม 2549 ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี กรุงเทพฯ ในหัวข้อเกี่ยวกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูโขน – ละคร พบว่าผู้เข้าร่วมสัมมนาประกอบด้วย นักวิชาการจากสาขาต่างๆ นักศึกษา และผู้สูงอายุที่ติดตามชมการแสดงของกรมศิลปากร
   1.2 คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น วันศุกร์ที่ 4 ตุลาคม 2549 ผู้วิจัยบรรยายความรู้เกี่ยวกับแนวคิด และวิธีแสดงโขน ซึ่งกลุ่มที่เข้าฟังเป็นนักศึกษา และอาจารย์ จำนวนประมาณ 80 คน

หลังจากการทำวิจัยเรื่อง "แนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง"แล้ว ผู้วิจัยได้พิสูจน์ความจริงเป็นผลสำเร็จดังนี้

1. ผู้วิจัยได้พัฒนาองค์ความรู้ของทฤษฎีการเลียนแบบไว้ในงานวิจัยฉบับนี้
2. ผู้วิจัยได้พัฒนาองค์ความรู้ของการถ่ายทอดโขนลิงที่เสื่อมหายไป ซึ่งเป็นความรู้ที่อยู่ในตัวครูผู้เชี่ยวชาญโขนตัวลิง มาจัดระบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กระจ่างไว้ในงานวิจัยนี้
3. ผู้วิจัยได้พัฒนาองค์ความรู้ที่เกือบจะถูกลืม เพื่อเก็บรักษาไว้ในงานวิจัยฉบับนี้
4. ผลการวิจัยสามารถปฏิบัติได้ทุกข้อ โดยเฉพาะกระบวนท่าตามแบบแผนโขนลิงที่ถูกต้อง
5. ผู้วิจัยได้ประมวลองค์ความรู้ให้เป็นระบบ ตั้งแต่บทที่ 1 – 7 และนำองค์ความรู้ทั้งภาคทฤษฎี และปฏิบัติ ส่งผลให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้เป็นผลสำเร็จ ได้แก่ลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของโขนตัวลิง และการถ่ายทอดกระบวนท่าต่างๆของโขนตัวลิง

6. ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ปรัชญาที่เกี่ยวกับแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง ออกมาทีละประเด็น จนมองเห็นภาพของจารีตในการแสดงโขนตัวลิงได้อย่างเด่นชัด และข้อสำคัญ ผู้วิจัยสามารถแสดงบทบาทโขนตัวหนุมานได้อย่างภาคภูมิ

7. ผู้วิจัยพร้อมที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิงให้กับผู้ที่สนใจทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ

การทำงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความมั่นใจในองค์ความรู้ที่ได้ศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการเรียน การสอน ให้คำแนะนำในเรื่องของแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของผู้วิจัย

จากการศึกษาแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิงพบว่า รูปแบบการแสดงโขนลิง นั้นสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยข้าราชสำนักในตำแหน่งมหาดเล็ก เพื่อประโยชน์ในการเสริมสร้างพละกำลังและฝึกฝนการใช้อาวุธ ตลอดจนความพร้อมเพรียง รวมไปถึงแสดงในงานพระราชพิธีของหลวง มหาดเล็กกลุ่มนี้น่าจะเป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มที่แสดงโมงครุ่ม กุลาตีไม้ ระเบง หกคะเมน ลอดบ่วง กระบี่กระบอง และหนังใหญ่ เชื่อว่าการแสดงโขนได้วิธีการแสดงบางอย่างมา แต่สำหรับความพิเศษของโขนตัวลิงอยู่ที่กระบวนท่าที่มีความแตกต่างจากโขนตัวอื่น ซึ่งปรมาจารย์ด้านนาฏยศิลป์โขนได้คิดขึ้นโดยเลียนแบบท่าทางอากัปกิริยา การเคลื่อนไหวของลิงโดยธรรมชาติ รวมไปถึงการใช้วรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์มาจัดแสดงเป็นโขน ทำให้เห็นว่าจารีตในการแสดงโขนนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์อันเป็นเรื่องราวของเทพเจ้า ความองอาจ ความภูมิฐาน ความสง่างาม ของโขนตัวลิง ในเวลาต่อมาก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงไปตามกาลเวลา มีการเสริมเติมแต่ง ตัดทอน ยุบย่อ ยกเลิก จนทำให้รูปแบบการแสดงโขนหายไป ผู้วิจัยมุ่งศึกษาแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง เพื่อเก็บรักษาไว้ให้ศิลปินรุ่นหลังได้มีโอกาส นำไปศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม เพื่อประโยชน์อันกว้างขวางต่อวงการนาฏยศิลป์โขนของไทยในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเพื่อให้เห็นแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

เมื่อครั้งที่ผู้วิจัยยังศึกษาอยู่ที่วิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร สาขาโขนลิง ครูผู้สอนคือครูกรี วรศะริน ได้ถ่ายทอดความรู้ แนวคิด และวิธีแสดงโขนลิงให้ และกล่าวกับศิษย์เสมอว่า หากจะเต้นโขนให้ได้ดี และถูกต้อง ควรฝึกฝนทบทวนความรู้เป็นประจำ ผู้วิจัยพยายามจดจำคำสั่งสอนทักประการของครู และต่อมาก็ได้รับการถ่ายทอดจากครูอีกหลายท่านซึ่งล้วนเป็นครูผู้มีความรู้ความสามารถ แต่ครูสอนโขนลิงในสมัยนั้นดุมาก มีความเข้มงวดกวดขัน จริงจัง ให้วิชาความรู้แบบไม่ย่อท้อ จนกว่าศิษย์จะสามารถทำได้ดี เริ่มจากการฝึกพละกำลัง เต้นเสา บางครั้งให้นับจังหวะถึง 500 ครั้ง ยังไม่พอบางครั้งให้วิ่งรอบโบสถ์ (วัดพระแก้ววังหน้า) 5 – 6 รอบ เป็นต้น การฝึกเช่นนี้เพื่อให้ผู้เรียนมีร่างกายแข็งแรง มีพละกำลังในการออกท่าทางโขนลิงต่อไปได้เป็นอย่างดี

ต่อจากนั้นจะเป็นการฝึกหัดเบื้องต้น และฝึกแม่ท่า เป็นการปูพื้นฐาน แล้วจึงฝึกเพลงหน้าพาทย์ และการแสดงเป็นชุดเป็นตอนต่อไปในภายหลัง

การแสดงโขนตัวลิงมีจารีตที่เป็นแบบแผนเฉพาะของนาฏยศิลป์ไทย มีความละเอียดอ่อน และมีรายละเอียดมากมาย ซึ่งผู้เรียนต้องจดจำอย่างเป็นขั้นตอน สั่งสมองค์ความรู้ และประสบการณ์ แต่ถึงกระนั้นก็ขึ้นอยู่กับครูผู้ถ่ายทอดซึ่งต้องรู้ และเข้าใจอย่างถ่องแท้ ด้วยเหตุนี้จึงควรมีการพัฒนาศักยภาพของบุคคลที่จะมาถ่ายทอดความรู้เฉพาะด้านของโขนตัวลิง ดังนี้

1. สร้างผู้มีความรู้ ความสามารถเฉพาะด้านโขนตัวลิงอย่างเป็นระบบ นำคุณลักษณะเด่นออกมาให้ชัดเจน

2. เชิญผู้เชี่ยวชาญด้านโขนตัวลิงที่เข้าใจปัญหา และเป็นที่ยอมรับ เพื่อร่วมกันจัดทำกรอบความคิด โดยมียุทธวิธี และหลักการอย่างจริงจัง

3. สร้างระบบการเรียนรู้ที่พึงประสงค์

3.1 จัดประชุมเชิงวิชาการเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่บนพื้นฐานองค์ความรู้เดิม

3.2 จัดงานสืบทอด แนวคิด และวิธีแสดงโขนลิงที่ถูกต้อง เพื่อความยั่งยืนในอนาคต

3.3 จัดทำผลงานวิจัยด้านวิธีการแสดงโขนตัวลิงอย่างต่อเนื่อง

4. ศึกษาแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง อันมีจารีตแบบแผนมาจากสังคมไทย เพื่อจะได้ทราบถึง กลวิธีการแสดงในเชิงลึกอีกระดับหนึ่ง และเข้าถึงความยิ่งใหญ่ของศิลปะพิสุทธิ์

5. ส่งเสริมให้มีการฝึกพละศึกษาอย่างจริงจัง โดนเฉพาะการฝึกหัดตีลังกา ประเภทต่างๆของโขนตัวลิง โดยมีครูด้านการกีฬามาฝึกสอน ให้คำแนะนำ พร้อมมีอุปกรณ์ในการฝึกอย่างครบถ้วน เพื่อความปลอดภัย ทั้งยังเป็นการเสริมสร้างความพร้อมของร่างกาย ความแข็งแรง ความอดทน ทั้งในด้านร่างกาย และจิตใจ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการแสดงของโขนตัวลิง

บทส่งท้าย

แนวคิด และวิธีแสดงโขนลิง เป็นการศึกษากระบวนการออกแบบท่าทางของโขนตัวลิง ในการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ พบว่าแนวคิด และวิธีแสดงโขนลิงมี แนวคิดที่ควรศึกษา 9 แนวคิด ดังนี้ แนวคิดเชิงธรรมชาติวิทยาของลิง ต้นแบบคือลิงแสม แนวคิดเชิงศาสนาฮินดูซึ่งกล่าวถึงลักษณะความสง่างาม และภูมิฐานของความเป็นเทพ แนวคิดเชิงทฤษฎีการเลียนแบบเรขศิลป์ เกิดกระบวนท่าหลักของโขนลิที่แสดงออกในลักษณะเรขศิลป์ได้อย่างชัดเจน แนวคิดเชิงทฤษฎีการเคลื่อนไหวกระบวนท่าทางเฉพาะของโขนลิงสามารถวิเคราะห์ในเชิงนาฏยประดิษฐ์ได้อย่างชัดเจน แนวคิดเชิงทฤษฎีการสร้างสรรค์มีองค์ประกอบทางศิลปะของโขนลิงที่สามารถสัมผัสได้ แนวคิดเชิงวิจิตรศิลป์ปรากฏกระบวนท่าต่างๆ ในภาพศิลปกรรม ภาพจิตรกรรมฝาผนัง และภาพฉลุตัวหนังใหญ่ แนวคิดเชิงวรรณกรรม บทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ของไทยเป็นเนื้อหาหลักในการแสดงโขน แนวคิดเชิงรับราชการเป็นอุดมการณ์ ความจงรักภักดี การรับใช้ของทหาร และแนวคิดเชิงศิลปะการแสดงดั้งเดิมพบกระบวนท่าพื้นฐานที่ส่งผลต่อกระบวนท่าโขนลิง ทำให้เกิดการแสดงโขนลิงที่มีความวิจิตรงดงามตามแบบนาฏยศิลป์โขน นับเป็นภูมิปัญญาของโบราณาจารย์ที่คิดประดิษฐ์ สร้างสรรค์ ด้วยความอุสาหะ มีกระบวนท่ามากมาย และมีความยากลำบากซึ่งผู้เรียนจะต้องฝึกฝนอย่างจริงจัง ตั้งแต่ยังเยาว์วัย ฝึกอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน ผู้เรียนต้องตั้งใจ มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร ฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ

การแสดงออกท่าทางของโขนลิง นับเป็นนาฏยประดิษฐ์ที่ทรงคุณค่า มีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่อง เป็นสิ่งที่โบราณาจารย์ตั้งใจที่จะสร้างสรรค์ด้วยจิตอันบริสุทธ์ นับเป็นสมบัติอันล้ำค่าของประเทศชาติที่คนไทยควรรู้สึกรัก และหวงแหน ศิลปะอันประเสริฐจากอดีตสู่ปัจจุบัน และจะคงอยู่ต่อไป ศิลปะพิสุทธิ์ซึ่งก่อกำเนิดด้วยจิตวิญญาณแห่งความเป็นไทย สืบทอดสู่เยาวชนรุ่นแล้วรุ่นเล่า เสน่ห์แห่งโขนลิงก็จะยังคงอยู่ เป็นนาฏกรรมที่เป็นอมตะชั่วนิรันดร์

กิริยาปราคเปรียว เชี่ยวชาญท่าเต้น เล่นรบกระบวนท่า อ่าองค์เทพเจ้า